

KAFDAĞI

Cilt:5, Sayı:2, Aralık 2020, 276-291

Gönderim Tarihi: 10.12.2020

Kabul Tarihi:16.12.2020

HATAY OVAKENT ÖZBEK GÖÇMENLERİNDE KOD DEĞİŞİMİ VE DİL KARIŞMASI*

The Code-Switching and Language Mixing among the Uzbek Immigrants of
Hatay Ovakent

Jale ÖZTÜRK

Prof. Dr, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ozturkj@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5243-8360

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Göç, siyasal, toplumsal ya da ekonomik nedenlerle insanların külesel olarak veya küçük gruplar halinde oturdukları yerleşim yerinden ayrılarak başka yerleşim yerine ya da başka bir ülkeye gitmeleri olarak tanımlanabilir. Tarihte yeni yerler fethetmek, kendi nizamını yeni yerlere götürmek gibi toplumların kendi iradesi ile karar verdiği göçler yanında savaş, olumsuz iklim koşulları gibi zorlayıcı etkenlerle meydana gelen göçlerin sayıları da oldukça fazladır. Göçler sonucunda büyük tarihî değişimler meydana gelmektedir. Türklerin Avrupa'ya göçleri, Avrupa kıtasından Amerika'ya göçler gibi. Göçler göç eden üzerinde olduğu kadar göç ettikleri yeni yerleşim bölgesinde yaşayan insanlar üzerinde de büyük değişimlere sebep olmaktadır. Bu değişimlerin izini bir kültür taşıyıcısı olan dilde görmek mümkündür. Ülkemiz 1979'dan itibaren Bulgaristan'da, Afganistan'da, Irak'ta ve Suriye'de meydana gelen toplumsal baskılar ve savaşlar sonucunda külesel göçler almıştır. Bunlardan Irak ve Suriye'deki olaylar sonucunda sınırımıza dayanan sığınmacılar yanında Bulgaristan'ın Türklere uveuladığı asimilasyon politikaları sonucunda Bulgaristan'dan, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ile Afganistan'dan soydaş göçü almıştır.

Bu çalışmada Sovyet işgali sonucunda Afganistan'dan Hatay'a getirilen ve Ovakent mahallesinde iskân edilen Özbek Türklerinin dillerindeki kod değişimi ve dil karışması incelenecektir. Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi, ortak yazı dilini kullanırken tarihî süreç içerisinde avrı coğrafyalarda, avrı sivasî birlikler içerisinde vasamlarını sürdürmüş iki Türk ulusunun zamanla birbirinden farklılaşan dilleridir. Günümüzde Türk dilinin bu iki kolunda fonetik, morfolojik ve semantik bazı değişiklikler görülmektedir. Bu çalışmada "kod değişimi" ve "dil karışması" terimleri iki dilin değil, bir dilin iki kolundan birbirine aktarımlar için kullanılacak ve iki dil karışması değil iki lehçe karışması üzerinde durulacaktır. Hatay Ovakent mahallesine devlet tarafından yerleştirilmiş Özbek göçmenlerin Türkiye Türkçesi konusunda dillerine karışan Özbek Türkçesi özellikleri fonetik, morfolojik, leksikolojik ve semantik açılarından incelenecektir. Çalışmada Ovakent

* Bu çalışma, "V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı"nda (07-08 Kasım 2019- Çukurova Üniversitesi) bildiri olarak sunulmuştur.

Mahallesinde yaşayan Özbek Türkleri ile yapılan birebir görüşmelerle elde edilen veriler esas alınacak ve ayrıca bu konuda yapılan diğer çalışmalardan da yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Özbekçe, Türkçe, Kod Değişimi, Fonetik, Morfoloji.

Abstract

Migration may be defined as the movement of people away from their place of usual residence for political, social, or economic reasons to another settlement or to another country in mass or in small groups. In history, the number of migrations that societies voluntarily did to conquer and expand its rule to new places, as well as the ones that occur due to the forcing causes such as war and adverse climate conditions, are quite high. Migrations lead to major historical changes such as the migrations of Turks to Europe and the migrations from Europe to America. The migrations result in major changes in the immigrants, as well as the people of the settlement that received these immigrants. It is possible to notice these changes in the language which is a carrier of culture. Since 1979, our country has received mass migrations due to social pressures and wars in Bulgaria, Afghanistan, Iraq, and Syria. These migrations include the refugees that arrived at the borders of Turkey after the events in Iraq and Syria, as well as the Turkish immigrants that migrated from Bulgaria after the assimilation policy of Bulgaria and from Afghanistan after the Soviet invasion.

This paper explores the code-switching and language mixing among the immigrants that moved from Afghanistan after the Soviet invasion and settled in Ovakent, a district in Hatay 3. Although these two Turkic languages used the same written language, they varied in time while living in different geographies and political unities. Nowadays, there are some phonetic, morphological, and semantic changes in these two branches of Turkic language. In this paper, the terms code-switching, and language mixing will be used for the transfers among two branches of a language, but not among two languages, and will focus on the dialect mixing but not the language mixing. The features of the Uzbek language that mixes the way Uzbek immigrants, settled by the Turkish state to the Ovakent distinct of Hatay, speak Turkish in Turkey will be examined in terms of phonetical, morphological, lexicological, and semantical aspects. In the study, the data collected by one-to-one interviews with the Uzbek immigrants settled in Ovakent will be taken as a basis and also the existing studies that examined the issue will be used.

Keywords: Uzbek, Turkish, code-switching, phonetic, morphology

Giriş

Göç, siyasal, toplumsal ya da ekonomik nedenlerle insanların kitlesel olarak veya küçük gruplar halinde oturdukları yerleşim yerinden ayrılarak başka yerleşim yerine ya da başka bir ülkeye gitmeleri olarak tanımlanabilir. Tarihte yeni yerler almak, kendi nizamını yeni yerlere götürmek gibi toplumların kendi iradesi ile karar verdiği göçler yanında savaş, olumsuz iklim koşulları gibi zorlayıcı etkenlerle meydana gelen göçlerin sayıları da oldukça fazladır. Göçün alt yapısında yatan ana etken kişinin veya grupların kültürü ile yetiştikleri bölgelerden kendilerini ekonomik, sosyolojik, psikolojik olarak daha rahat, daha mutlu edeceğini umdukları yeni yerlere gitmeleridir. Göçler, Türkiye'den Avusturalya, Almanya, İngiltere, Fransa gibi tamamen farklı kültürlerin oldukları bölgelere gitmek şeklinde olabileceği gibi, yüzyıllar içerisinde coğrafi ve tarihî şartların ayırdığı aynı

milletin evlatlarının zulüm ve baskılar sonucu soydaşlarının topraklarına göçü şeklinde de olabilir. Anadolu'ya göç eden Kırgızlar, Kazaklar, Tatarlar, Ahıska Türkleri, Uygurlar ve Özbekler bu duruma örnek olarak verilebilir.

Türkiye'deki Soydaş Göçmenler:

Jeopolitik olarak ve stratejik olarak geçiş noktasında olan Türkiye, Orta Asya'dan, Osmanlı toprakları içinde iken topraklarımız dışında kalan Balkanlardan, Kafkasya ve Ortadoğu'dan etnik, ideolojik, dinî ve siyasî baskılar sebebiyle birçok Türk soyluya ikinci vatan olmuştur (Kaya, 2018, s. 45).

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında Balkanlar, Ege Adaları, Kıbrıs, Hatay, Orta Doğu ve Sovyet Rusya'dan Türkiye'ye göçler olmuştur. Bu göçlerin arkasındaki ana nedenlerden biri Türk soyluların yaşadıkları ülkelerdeki siyasî karışıklıklar ve baskılar, diğeri de Türkiye'nin çok geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk Dünyasının lideri olarak görülmesidir. Bu insanların Türkiye'yi tercih etmelerinde geldikleri ülkelere göre insan haklarının daha iyi olması, din ve dil birliğinin bulunması etken olmuştur denilebilir (Kaya, 2018, s. 45).

Uygur ve Kazak Göçmenler: Anavatanlarını terk etmek zorunda kalıp çeşitli zamanlarda Türkiye'ye göç eden Türk topluluklarından Uygurlar ve Kazaklardan ilk kabile Konya (İsmail), Niğde (Altayköy), Nevşehir (Aksaray), Kayseri (Develi), Manisa (Salihli) ve İstanbul'a yerleştirilir. (https://insamer.com/tr/turkiyede-uygur-toplumu-tarih-seruveni-sorunlari-ve-talepleri_1827.html 02.10.2019), daha sonra Kazaklar zaman içinde geçim sıkıntısı ile tekrar İstanbul'a, ilk yerleşim bölgeleri olan Zeytinburnu'na göç ederler (<https://www.abdulvahapkara.com/karavahap-2/>).

Kırgız Göçmenler: 1979 senesinde Afganistan SSCB tarafından işgal edilince, bazı Kırgızlar Pakistan'a göç etmiş ve daha sonra burada dirlilik ve düzen kuramayan Kırgızlar Türkiye'den yardım istemişlerdir. Bunun üzerine 1982'de Kenan Evren 1150 Kırgız'ı Türkiye'ye getirtir ve Kırgızlar Van ve Malatya'ya yerleştirilir. (<https://www.yeniakit.com.tr/haber/kirgiz-turkleri-ulkemizde-nerede-yasiyor-tskda-ilk-kirgiz-subaylar-499284.html> 02.10.2019).

Tatar Göçmenler: Rusların zaman zaman Kırım Tatar topraklarını işgali ve buna dayalı olarak Tatarlara uyguladığı baskı sonucunda 1785–1788/1789–1790; 1812; 1856–1862 yıllarında ve 1890–1893 yıllarında Tatar toplulukları Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir. Bugün Türkiye'de başta

Eskişehir, Konya, Adana-Ceyhan, Balıkesir, Bursa, İstanbul gibi birçok bölgeye yerleşmiş durumdadırlar (<http://www.kirimderneği.org.tr/temel-bilgiler/kirim-dan-turkiye-ye-kirim-tatar-gocleri>).

Balkan Göçmenleri: Balkanlar'dan Anadolu'ya göçler sadece 19. yüzyılda 1877-78 Osmanlı Rus savaşı ile sınırlı kalmamıştır. 93 Harbinde başlayan kitlesel göçler, 1912-13 Balkan Savaşlarında da devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde ise 1923-1995 yılları arasında Yunanistan'dan Türkiye'ye 424645 kişi göç etmiş olup büyük bir çoğunluğu mübadildir. Bulgaristan'dan ise 1925-1989 yılları arasında dönem dönem Bulgar zulmünden kaçarak 790.717 soydaş Türkiye'ye göç etmiştir (Hatipler 2018, s. 423-431).

Özbek Göçmenler: Özbeklerin topraklarından göçleri ise 19. yüzyılın sonunda Rusya'nın ve Çin'in baskıları sonucu toplu göçler şeklinde giderek hızlanır. İstanbul ve Hicaz'ı tercih ederler. I. Dünya savaşında Medine'yi İngilizler işgal edince buradaki Özbeklerin tamamı Anadolu'ya göç eder. Birkaç aile Konya, Kilis ve Nazilli'ye gitmiş, fakat çoğunluk Çukurova'ya göç etmiştir. Önemli bir göç dalgası da Stalin'in baskısından Afganistan'a, Afganistan'dan İran'a göç etmiş ve daha sonra da bunların çoğu Hicaz' a ve Türkiye'ye gelmişlerdir. Daha sonra zaman zaman Rusya'nın ve Çin'in baskıları ile irili ufaklı göçler, özellikle de aydın göçleri olmuştur. Nihayet son geliş Afganistan'dandır. 1982 yılında Rus işgali altındaki Afganistan'dan gelen Özbekler Gaziantep'e, Hatay Ovakent'e ve Şanlıurfa Ceylanpınar'a yerleştirilmişlerdir (Kavukçu, 2018, s. 28-37).

Göçmenlik ve Dil: Göçmenler daha mutlu olacaklarını umdukları yeni yerlere gidince ilk olarak çok büyük bir sorunla karşılaşır, bu sorun aynı dili konuşamamak ve dolayısıyla hiç iletişim kuramamak şeklinde olabileceği gibi, aynı dilin yüzyıllarca ayrı kalan kollarını konuşmak sebebiyle iletişim güçlüğü yaşamak şeklinde de olabilir. Hatta aynı lehçenin farklı ağızlarını konuşan ülke içinde göç eden topluluklar da yeni geldikleri yerde farklı ağız özellikleri sebebiyle ötekileştirilme ve itilmişlik duygusu yaşarlar. İnsan yeni gittiği yerde ilk büyük sıkıntıyı dil farklılığı sebebiyle yaşar. Bu durum Avrupa'ya göç eden Türklerin Almanca, Felemenkçe, İngilizce ve Fransızca bilmemeleri şeklindeki bir sıkıntı olabileceği gibi, aynı dilin farklı lehçelerini konuşan (Kırgız, Kazak, Tatar, Uygur, Ahıska, Özbek ve Türkmen gibi) topluluklar için de hatta aynı lehçenin farklı ağızlarını konuşan insanlar için de bu durum söz konusudur. Antakya'dan İstanbul'a okumak için giden bir öğrenci Dikilitaş'ı görünce "yekinik taş" dediğinde arkadaşlarının kendisine nasıl güldüklerini ve bir süre konuşurken çok sıkıldığını ve yanlış (!) konuşmamak için olağanüstü özen gösterdiğini

anlatmıştı.

Kişinin evreni dilindeki kelimelerle sınırlıdır, ana dili kişinin içinde çok rahat olduğu, huzur bulduğu bir yuva gibidir. Nitekim Alman filozofu Martin Heidegger de “Dil varlığın evidir.”(1999) diyerek dilin bu özelliğine vurgu yapmıştır. Göç sonucunda kişi sadece evine, yurduna yabancı bir yere gelmemiştir, aynı zamanda içinde var olduğu evreni olan diline de yabancı bir ortama gelmiştir. Bu yabancılaşma öncelikle baskın evren karşısında bilmemenin verdiği bir psikolojik çöküntü, korku, huzursuzluk oluşturmaktadır. Bu durum da birinci kuşak göçmenlerde içine kapanma, kendini koruma altına alma, dışı kapatma şeklinde bir tepki geliştirmektedir.

Bir insanın ana dili içine doğduğu, ilk kültürü aldığı ilk öğrendiği dildir. Yani dünyayı ilk defa o dille algılamıştır, o dildeki kavramlarla tanımıştır dünyayı. İlk defa o dille düşünmeye başlamıştır. Beyninde ilk olarak o dilin dizgesi, sistemi yer etmiştir. Çene yapısı, dil ve dudak kasları yani ses çıkarmada etkili olan bütün organlar bu ana dile göre gelişmiştir. Bu sebeple de ikinci dili kullanırken mutlaka öğrendiği ilk dilin izlerini ya dizge, ya sistem ya da ses olarak yansıtabilir. Bir dili ikinci dil olarak kullanan kişilerin ağız özellikleri o dili birinci dil olarak kullanan insanlardan farklılıklar gösterir (Öztürk 2014, s. 263-276). Ancak insan bazen kendi isteği ile bazen de zorunlu olarak ikinci dil edinmiştir.

İki Dillilik (bilingualism): İki dillilik iki veya çok dil bilmek değildir, bildiği her iki dili de dönüşümlü ve hızlı olarak birbirinin yerine kullanabilmektir (Oruç, 2016: 279-291). Aksan da İki dilliliği (bilingualism), insanın çeşitli sebeplerle ve değişik şartlar altında birden fazla dili edinmesi, kullanması veya ikinci bir dili ana diline yakın düzeyde öğrenmesi olarak tanımlamaktadır (2000: 26). Vardar’ın tanımında ise Aksan’ın ve Oruç’un tanımlarında vurgu yapılan “iki dili de dönüşümlü olarak kullanabilme” özelliği yeteri kadar vurgulanmış değildir “iki dil bilmek” le “iki dili kullanabilme” her ikisi de iki dillilik olarak değerlendirilmiştir (Vardar, 1998, s. 24).

İki dillilik sınıflandırmalarında *bağımlı iki dillilik* olarak ifade edilen bir dilin diğer dile baskın olması durumunda iki dilli birey zayıf olduğu dili konuşurken güçlü olduğu dilden sözcük ve gramer kuralları aktarır, bu duruma kod aktarımı veya kod değiştirme (code-switching) denir. Diğer bir iki dillilik de *eksiltici iki dillilik*’tir. Eksiltici iki dillilikte azınlık dili yerine prestijli olan çoğunluk dilinin tercih edilmesidir (Bölükbaş Kaya, 2019, s. 98-113). Özbek göçmenlerin dilleri iki dillilik türlerinden *eksiltici iki dillilik* (Bölükbaş Kaya, 2019, s. 98-113) türünün özelliklerini yansıtmaktadır.

Özbek göçmenle araştırmacı arasındaki geçen aşağıdaki diya log bu durumun güzel bir örneğidir:

“Araştırmacı- Amca bize Özbekistan’dan gelme sürecinizi Özbekçe anlatır mısınız? Özbekçe biliyor musunuz?

- *Abdülvahit Coşkun - Bazı Türkçeye gider, bazı Özbekçeye gider. Biraz adam zorlanıyor da.. Geldiğimiz sebep şu. Bizim çocuklar Rusya’ya getti okudu. Yirmi sene otuz sene. Onlar geldi. Bunları terbiye yapıyordu, ondan son Afganistanı işgal etti. İttifak olmasın diye birbirini öldürüyorlar. Ondan sona bozuldu getti. Havaalanı müdürü o hayırlık yaptı biz cet diyoruz siz ocak ayı diyorusunuz. Bir sene kaldık biz İran’a çıktık, Tehran’a geçtik, Türkiye leste alıyor dediler biz Pakistan’a geçtik.*

Araştırmacı- Gelme sürecinizi Özbekçe anlatsanız.

Valla dilimiz o kadar gelmiyor. Buna alışmışız o şey gelmiyor. Gelme sürecimiz şeyden kaçtık kaçtık...???!!..evlerde Türkçe konuşuyoruz. Çocuklar derslerde iyi anlasın diye. Kelmeydi, Pakistan’a vardık.o zaman .Pakistan’a bardık. Bizi leste kayıt kıldı bizi çadırga çıkardı. Ondan sonra orda altı ay kaldık. (Çok karışık,..gelmiyor o taraftan) Ondan sonra on beş gün orda kaldık Karaçiy’e akrıldı trennen. uçakdan Türkiye’ye geldik. Burda Adana’ya Adana keldikda, burda bir keçe kaldık. otobüsnen burga keldik. Kırk sene oldu, kırk sene boldı, kırk sene boldı”

Yukarıdaki metinde Özbek göçmenin Özbek Türkçesi konuşmakta zorlandığı görülüyor. Ancak bu diyaloga bakarak Abdülvahit Coşkun adlı Özbek göçmenin kendi lehçesini unuttuğu düşünülmemelidir.

Zorlanma sebepleri şu ana noktalarda toplanabilir:

1. Geleli kırk sene gibi uzun bir zaman olmuştur. Bu süre içinde iletişimi hep Türkiye Türkçesi ile yapmış, işlerini bu dille halletmiş, yukarıda da ifade edildiği gibi çocukları iyi öğrensın diye evde de Türkiye Türkçesi kullanmış. Bunun sonucunda Türkiye Türkçesi, hızlı kullanılan ve kolay gelen dil durumuna geçmiştir.

2.Türkiye Türkçesi ile Özbek Türkçesi iki ayrı dil değildir, Türkçenin iki koludur. Yani birbirine yabancı değildir, bu sebeple de Türkiye Türkçesine sıcak bakılıyor, herhangi bir yabancı dil olarak görülüyor.

3. Araştırmacı soruyu Türkiye Türkçesi ile soruyor ve verilen cevaba katkılarını Türkiye Türkçesi ile yapıyor. Bu durumda Abdülvahit Coşkun doğal olarak, daha ön planda olan hemen kullanıma hazır kolay yerdeki Türkiye Türkçesi ile karşılık veriyor. Özbek Türkçesinin üzerini örtmüş

biraz arka plana atmıştır. Ancak bir Özbek’le konuşurken farkında olmadan Özbek Türkçesi kanalına geçecektir.

4. Bir diğer etmen de bu konuşurun erkek olmasıdır. Kadınların bizimle Türkiye Türkçesi ile konuşup aynı anda arkadaşıyla gayet seri bir şekilde Özbek Türkçesi konuştuklarını sıklıkla gözlemledik. İki cins arasındaki bu farkın sebebi erkekler geldikleri günden beri dış dünyayla iletişim halinde iken kadının senelerce “günah, namahrem” diye dış dünya ile irtibat sağlaması engellenmiştir. Kadınların dış dünyaya açılması 2000’ li yıllarda olmuştur. Ancak yine de bu dış açılımın da her gün işe, kahveye, camiye giden bir erkek kadar olduğu söylenemez. Onlar erkeklere göre daha kapalı bir ortamda hayatlarını sürdürüyorlar, bunun sonucunda ana vatanlarından birlikte getirdikleri dile bağlılıkları daha fazla oluyor.

Kod değişimi veya kod aktarımı:

İki dilli konuşurun yeni öğrendiği dile hakim oldukça birinci dille konuşurken ikinci dilin özelliklerini kullanmasına *kod değiştirme* denir, kod değiştirme iki ayrı dilde olabildiği gibi aynı dilin diyalektleri arasında da olabilir (Killi Yılmaz 2014, s. 208-234).

Kelime lerde kod değişimi örnekleri:

İsim:

Allah’a şükür yahşyım (PH).

Birinç¹ görürelere (CH).

Ben palaf bişirirdim (PH).

Piyaz² sararı, sebzini³ salarız, salça salarız (KH).

Maymun cilydı (CH).

Mihman çok gelse (KH).

Ayvanim⁴ var (MR).

Eynem⁵ havas kılıpdı hoşu gelmiş onu koymuş (KH).

Bir koy⁶ soyarlar⁷ kazanga koyarız (CH).

¹ Birinç: Pirinç.

² Piyaz: soğan.

³ Sebz: Havuç.

⁴ Ayvan: Hayvan.

⁵ Eyne: Anne.

*Belki saçlarımı tararım, mini **yetek**⁸ giyemim (MH).*

İlk cıl pakistandan çıktık (AC).

Sıfat:

***Özge** zamanlar yirmi iki yaşındayım (MH).*

***Köp** tayyara indi.(MH)*

***Köp** insanlar kucakladılar (CH).*

*Kızın yekisi⁹ evli büyük kızın **yeki** tene kızı var (CH).*

Zamir:

*Bar mıyorum siznen **min** gitmem dedim (CH).*

***Sin** niye bura geçdin (PH).*

***men** mısır patladık gimi patlıyom (MH).*

Zarf:

*Kahvaltı biz **ceni** yidik (CH).*

Fiil:

*Ev de **cığıldt**¹⁰ (PH).*

*Siz de **aytaman**¹¹.(MH)*

*Özbeklerini **aytaman** (PH).*

*Orus kapıyı **sındırmuşdt**¹² (MH).*

***Bar mıyorum**¹³ siznen min gitmem dedim (CH).*

*Annemnin çocukları **bolmuş**¹⁴ ölmüş bolmuş ölmüş hiç durmamış (CH).*

*Beş kiloca sıvı yağı **bolsun** (MH).*

⁶ Koy: Koyun.

⁷ Soy-: Kes mek, yüzmek.

⁸ Yetek: Etek.

⁹ Yeki:İki

¹⁰ Cığıl-: Yığılmak.

¹¹ Ayt-: Söylemek.

¹² Sındır-: Kırmak.

¹³ Bar-: Varmak.

¹⁴ Bol-: Olmak.

Onu **urma**¹⁵ beni **ur** diye anem orusga (PH).

ondan sonra bizi karacaya **aprildi** (MH).

Barmıyorum siznen (MH).

Min burda **tüşceğim**¹⁶ (CH).

İsmin ne dediler ismimi **tapmadım**¹⁷ (CH).

Bir koy¹⁸ **soyarlar**¹⁹ kazanga koyarız (CH).

Öldirip öldirip ateşe **bermiş** (PH).

Ondan sonra bizi karacaya **aprildi**²⁰ (MH).

Birleşik kelimeler:

Anemge **kulak saldı**²¹ kidi (PH).

Talaş kılıp²² oturuduk biz (PH).

Saçlarım daha **sipsiyak**²³ dedim (MH).

Eynem havas kılıpdı²⁴ **hoşu gelmiş**²⁵ onu koymuş (KH).

Ek değişimi:²⁶

İsim çekim ekleri:

İlgi hali:

Türkiye Türkçesinde ilgi hâli eki +In / +Un; +nIn / +nUn şeklinde olup *biz* ve *ben* zamirlerinin ilgi hali almış şekilleri η> m değişimi ile *benim* ve *bizim* halindedir. Özbek Türkçesinde ise ilgi hali eki +nIng şeklindedir ve

¹⁵ Ur-: Vurmak.

¹⁶ Tüş-: İnmek.

¹⁷ Tap-: Bulmak, hatırlamak.

¹⁸ Koy-: Koyun.

¹⁹ Soy-: (koyun) Kesmek, yüzmek.

²⁰ April-: Alıp götürmek (<*apar-ıl- > apiril- > april-)

²¹ Kulak sal-: Dinlemek.

²² Talaş kıl-: Telaşlanmak.

²³ Sipsiyak: Sımsiyah.

²⁴ Havas kıl-: Heves etmek, heveslenmek, istemek, arzu etmek.

²⁵ Hoşu gel-: Hoşuna gitmek.

²⁶ Özbek Türkçesi Gramer özellikleri için *Özbek Türkçesi Grameri-* (Coşkun 2000), adlı eser kaynak alınmıştır.

ben ve *biz* zamirlerinde herhangi bir değişim meydana gelmemiştir. Ancak OÖG'nin dilinde +nIn ek yanında ekin +dIn şekli de kullanılmaktadır.

+nIn

*Biz irandeydik **dayımın çocukları** sizleri Türkiye'ye götüreyim dedi (PH).*

***Annemnin** çocukları bolmuş ölmüş bolmuş ölmüş hiç durmamış (CH).*

/+dIn

***Pamukdın çalısı** var ya Oruski koza peyent topluyorduk (CH).*

***Ahurdın içinde** inekler var (MH).*

Yönelme hâli:

Eski Türkçede +gA olan yönelme hâli Batı Türkçesinde ek başlarındaki /g/ ünsüzünün düşmesiyle Türkiye Türkçesinde +A olmuştur. Türkiye Türkçesi konuşurken OÖG'leri zaman zaman +A yerine Özbek Türkçesi +gA yönelme hâli ekini kullanmaktadırlar.

+gA

*Yedi yaşındeyim, yedi yaşındaken **Afganisdan'ga** Oruslar geldi (PH).*

***Adamlarga** çay verdim (MH).*

*Bizi **lestge** kayıt kıldı bizi **çadırğa** çıkardı (AC).*

+A

Aynı kişilerin başka cümlelerde ekin Türkiye Türkçesindeki şeklini kullandığı görülmekte:

*Hepimiz **yere** yapışduk, o kadar korktuk (PH).*

*Çay hazırladım şu **adamlara** kötürün dedim (MH).*

Belirtme hâl eki:

Köktürk metinlerde belirtme hâli ekleri +g/ +ğ; +nI; +I; +n iken Uygur Türkçesinde bu eklerden dönemin sonuna doğru + nI ekinin kullanım sıklığı artmıştır (Gabain,1988, s. 64). Günümüzde ise Türkiye Türkçesinde +I/+U eki kullanılırken ek, Özbek Türkçesinde +nI şeklindedir. OÖG'nin sıklıkla yaptığı bir kod değişimidir:

***İsimlerimizni** yazdılar (CH).*

*Anem diyor **bugdayni** dağıtma (PH).*

Pıçaknı urdu urdu (PH).

Orusdm önige sen kapını aç dedi (CH).

Köp insanlar kucakladılar, bizni toyurdılar (MH).

Sık olmasa da TT'deki gibi +I / +U eki de kullanılmaktadır. Aşağıdaki cümle ise konuşmacının her ikisini arka arkaya kullandığı bir cümle olarak dikkat çekicidir.

Sen kapıyı aç dedi, kapını aç dedi (PH).

Bulunma hâli:

İki lehçede de +dA eki kullanıldığı için bu ek kod değişikliği örneği olarak değerlendirilmemiştir.

Çıkma hâli:

TT +dAn olan ekin ÖT'de ek +dän şeklindedir. Verilerimizde ekin ötümsüzlük uyumuna uymadığı, ancak dil uyumuna uyduğu görülmektedir. Ek kod değişikliği örneği olarak değerlendirilmemiştir.

Ben başdan anlatsam. Asmandan köp o kadar tayyare indi o kadar yendi (PH).

Büyük gelin de babam tarafındandır (GH).

Vasıta hâli:

Özbek Türkçesinde vasıta hâli *bilen* edatıyla yapılmaktadır. OÖG'de bu edatın kullanımı tespit edilmemiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki gibi *ile* edatının ekleşmiş şekli +nAn ve Antakya ağızında görülen +dAn şekli (Öztürk, 2017, s. 9-21) tespit edilmiştir.

+nAn

Barmıyorum siznen min gitmem dedim (CH).

Büyük oglumnan barabarım (GRH).

+dAn

Uçakdan geldik, kırk sene boldu (MH).

Hamurdan yaparık (CH).

Babamdan keldik (MH).

Bildirme çekimi kod değişimi:

Burda *rahatbız*, devletimizden de rahatız (MR).

Fiil çekim ekleri:**Kip çekimi:****Geniş zaman:**

Geniş zaman kullanımında kod değişimi örneğine fazla rastlanmamıştır.

Çocuk sahibi oğul sahibi olduktan sonra gine de varıp elin adamına bakarmız mı (MH)?

Şimdiki zaman:

Şimdiki zaman eki olarak –yo / -yor /-yir ekleri kullanılmıştır.

Ben bu yaşdan sonra kahhrını çekemiyom (MH).

Nasıl bu kız diyorum. Kızlar diyor bir iki görek dediler (GH).

Gelecek zaman:**-gAy**

Özbeklerni tanıtgay men (PH).

Arkada turgaydı (PH).

-A

Özbekleri tanıtmak için Özbeklerni anlatamen (PH).

Özbeklerni aytaman (PH).

Silahlı tutdu, vuramen (PH).

-IcI

Hatay ağzında sık kullanılan bu gelecek zaman eki de verilerde tespit edilmiştir.

Bu ne deyici (MH).

Yaş getdi, onbeş yaşındaki gimi mi olucum dedi (MH).

Belirli geçmiş zaman:

Tört sene sora geldik. İlk cıl Pakistandan çıkdık. Biz kötülüğünü körmedik, konu konuşlarımız herkes köçdü, biz kaldık (KH).

Belirsiz geçmiş zaman:

Her ne kadar yaygın olarak -mİş/ -mUş eki kullanılmışsa da verilerde -ıp/-ıpdı ve –gAn şeklinde kod değişimi kullanımları da tespit edilmiştir.

-mİş

menim kocam kaçmış (GH).

Orus ataş açmış urmuş (PH).

Annemnin çocukları bolmuş ölmüş bolmuş ölmüş hiç durmamış (CH).

-ıp /-ıpdı

Baban oldüğün görüpsin (MH).

Eynem havas kılıpdı hoşu gelmiş onu koymuş (KH).

-gAn

Otuz seksiz sene bolgandır (CH).

Filimsi ekleri:**Sıfat-fiil değişimi:**

Çok fazla örneğe rastlanmamıştır.

bizim atamız göçgen yok Afganistandan (MH).

Ölgenden sonra o yaşlı kadın doğurmadı, ondan son beni aldı (GRH).²⁷

Zarf-fiil değişimi:

ÖT –p olan zarf-fiil eki TT’de -Ip / -Up şeklinde bağlayıcı ünlüyü bünyesine katarak genişlemiş bir ektir. OÖG ise ek, ünlüyle biten fiile –p olarak gelmektedir. TT konuşurken bir kişinin konuşmasında bu ekte kod değişimi görülmüştür.

Sabatdan çay demlep adamlara götürdüin dedi (MH).

Ölgenden sonra o yaşlı kadın doğurmadı, ondan son beni aldı (GRH).

Göçde keldigde kırk yaşındaydım (CH).

Burda Adana ’ya Adana keldikde (AC).

²⁷ Ölgenden sonra < öl-gen-den Bu birleşik zarf-fiili meydana getiren eklerden –gen bir sıfat-fiil ekidir.

Dil karışması:

Dil karışması ile kod değiştirme iç içe geçmiş terimler olmakla beraber dil karışması iki dilli kişilerin iki dilin özelliklerini birbirinin içine geçirmesi şeklinde ifade edilebilir. Özellikle dizgeleri farklı iki dillilikte birinci dile ikinci dilin dizgesinin transfer edilmesi bir tür dil karışması örneğidir. Bu çalışmada söz konusu olan Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi bir dilin iki ayrı lehçesi olarak aynı dizgeye sahiptir, ancak OÖG'lerin TT konuşmaları sırasında aşağıdaki örneklerde olduğu gibi birden fazla kelimedede ve ekte kod değişimi gösteren cümleleri “dil karışması” olarak farklı bir başlık altında ele almanın çok yanlış olmayacağı düşünülmüştür:

Beş yaşındaki çocuk sendeldin astıga deşinipdi kurtulup kapdı. babam atam namaz vuku yapıdı (PH)

Bazı ölüleri pişek mi cemiş küpekler mi cemiş (MH).

Öldürüp öldürüp üst üstüğe kuyup çağıp kitipdi (MR).

O gicesine kaldık yirtenige bizdi o köyden aldı bizdi başka tovlarga apardı (GR).

Sonuç

Özbek göçmenlerde erkeklere göre kadınlarda daha çok kod değişimine rastlanmaktadır. Kadımlar arasında da yaş ve eğitim kod değiştirme durumunu etkileyen faktörler olarak dikkati çekiyor. Okul çağındaki kız çocuklarının konuşmalarında kod değişimi hemen hiç görülmezken, Türkiye’de okumuş 35- 50 yaş arası kadınların dillerinde kod değişimi örnekleri görülmektedir. Bu yaştaki kadın konuşurların diksiyonlarının düzgün olduğu söylenebilir. Altmış ve üzeri yaşlardaki kadın konuşurlarda ise ek değişimi şeklinde kod değişimi, kelime değişimi şeklinde kod değişimine göre daha sık görülmektedir. Kadın konuşurlarda görülen diğer bir durum da kod karışmasıdır. Kod karışması baskın dille cümleye başlayan konuşmacının cümlenin sonunda diğer dile geçmesi şeklinde bir değişimdir. Hatay bölgesinde Arap kökenli Nusayrilerde çok rastlanan bir durumdur (Öztürk, 2014). Bu durum daha çok iki dilli konuşurların birbirleri ile konuşmalarında göze çarpmaktadır. Özbek konuşurlar da birbirleri ile konuşurken hemen kanal değiştirerek Türkiye Türkçesi ile başlayıp Özbek Türkçesi ile bitirmektedir. Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi iki ayrı dil olmadığı için Arapça - Türkçe karışması gibi dizge karışması görülmemektedir. 37 yıldır Hatay Ovakent’te yaşayan Özbek göçmenler Türkiye Türkçesi ile gayet rahat konuşmaktadırlar, hatta –

İcI (gelecek zaman), +dAn (vasıta hâli) gibi Hatay ağzına özgü kullanımlara da konuşmalarında rastlanmıştır. Kod değiştirme çoğunlukla eklerde, eklerden de isim çekim eklerinde görülmektedir. Kelimelerde kod değişimi ise fiillerde daha çok olmaktadır. Yapılacak geniş kapsamlı çalışmaların bu konuya daha da aydınlık getireceği düşüncesindeyim.

KISALTMALAR:

TT: Türkiye Türkçesi
 OÖG: Ovakent Özbek Göçmenleri
 SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği

KAYNAK KİŞİLER

PH: Perdegül Hanım
 MH: Memeleket Hanım
 AC: Abdülvahit Coşkun
 CH: Carkun Hanım
 GRH: Gulamresul
 MR: Mehmet Resul
 KH: Kırmızı Hanım

KAYNAKLAR

- Aksan, D. (2000). Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim, Ankara: TDK Yayınları.
- Bölükbaş Kaya, F., & Hançer, F. H., & Golynskaya, A., (2019). "İki Dillilik: Tanımı ve Türler Üzerine Kuramsal Tartışmalar", *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 7(2), 98-113.
- Cengiz, K. (2009). "Hatay'da İki Dillilik ve İki Dillilikten Kaynaklanan Dil Karışması," *Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute*.
- Coşkun, V. (2000). *Özbek Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- Gabain, A. M. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- Gökçebay, Ö. (2006). *Türkiye'ye yerleşen tatarlarda dini hayat ve adetler (konya yöresi örneği)*, *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hatıplı, M. (2018). "Cumhuriyet Dönemi Balkan Göçlerinin Sosyal Politikalar İle İlişkileri", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 423-445.
- Heidegger, M. (1999). *Pathmarks*, ed. William McNeill, Cambridge University Press.
- İmer, K. (1997). "Türkçe-Lazca Konuşan İki Dillilerde Kod Değiştirimi", *VIII. Uluslararası Dilbilimi Konferansı Bildirileri 7-9 Ağustos 1996*, Ankara.
- Kavukçu, O. (2018). "Özbek Diyarı", *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 28-37.
- Kaya, İ. (2018). *Ortadoğu'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler*, Lambert Academic Publishing.
- Killi Yılmaz, G. (2014). "İlya Topoyev'in Öykülerinde Hakasça-Rusça Kod

- Değiştirme", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 11(1), 208-234.
- Oruç, Ş. (2016). "Ana Dili, İkinci Dil, İki Dillilik, Yabancı Dil", *The Journal of Academic Social Science Studies* Number: 45.
- Öztürk, J. (2014). "Hatay İli Samandağ İlçesinde İki Dilli Konuşurların Ağız Özellikleri (Ed. N. Demir ve F. Yıldırım)," Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı, Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- <https://www.abdulvahapkara.com/karavahap-2>
- <http://www.kirimdermegi.org.tr/temel-bilgiler/kirim-dan-turkiye-ye-kirim-tatar-gocleri>(<https://www.yeniakit.com.tr/haber/kirgiz-turkleri-ulkemizde-nerede-yasiyor-tskda-ilk-kirgiz-subaylar-499284.html>)